

OBDOBJA 27

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik

OBD OBJA 27

**REFORMACIJA NA SLOVENSKEM
(OB 500-LETNICI TRUBARJEVEGA
ROJSTVA)**

Ljubljana 2010

Obdobja 27

Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)

Urednik: Aleksander Bjelčevič

Recenzenti: Marijan Dović, Michał Kopczyk, Marko Kerševan, Irena Orel, Vid Snoj, Peter Svetina, Marko Štuhec

Lektorji in prevajalci izvlečkov ter prispevkov v tujem jeziku: David Limon, Maša Plešković, Primož Simoniti, Matej Hriberšek, Tanja Komarova, Marjeta Vrbinc

Tehnična urednica: Mateja Lutar

Korekture: avtorji, Damjan Huber, Nataša Medvešek, Mateja Lutar

Prelom: Miro Pečar

Oblikovanje ovitka: Metka Žerovnik

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2010. Vse pravice pridržane.

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko

Za založbo: red. prof. dr. Valentin Bucik, dekan Filozofske fakultete

Ljubljana, 2010

Prvi natis

Naklada: 400 izvodov

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Cena: 26,16 EUR

Zbornik je izšel s finančno pomočjo Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
929Trubar P.(082)
811.163.6"15"(082)
274.5(497.4)"15"(082)
930.85(497.4)"15"(082)

REFORMACIJA na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva) / [urednik Aleksander Bjelčevič]. - V Ljubljani : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010. - (Obdobja ; 27)

ISBN 978-961-237-380-1
1. Bjelčevič, Aleksander
252810496

VSEBINA

Aleksander Bjelčevič SAMO ŠE ENA OBLETNICA?	IX
KNJIŽEVNOST	
Aleksander Bjelčevič KAJ SPADA V STAREJŠO KNJIŽEVNOST DO PISANIC?	3
Iskra V. Čurkina СЛОВЕНСКИЕ ПРОТЕСТАНТЫ И ФОРМИРОВАНИЕ СЛОВЕНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	9
Monika Deželak Trojar ADAM SKALAR IN NJEGOV ROKOPISNI KODEKS – SKALARJEVO PREVAJALSKO DELO	19
Alojz Jembrih TRUBAROVA ZAUZETOST KOD PREVOĐENJA I TISKANJA HRVATSKIH KNJIGA U URACHU	41
Božidar Jezernik ALI JE PRIMOŽ TRUBAR UPESNITVE VREDEN JUNAK?	53
Marija Klobčar »INU KOLEDNIKI OB BOŽIČI POJO« – TRUBARJEVA INTERPRETACIJA LJUDSKE PESMI IN LJUDSKEGA	73
Zvonko Kovač ODNOS PROTESTANTSKE IN MEDKULTURNE HERMENEVTIKE	87
Ivana Latković REFORMACIJA U ROMANU <i>BOGOVEC JERNEJ</i> IVANA PREGELJA.	97
Anita Laznik PROTESTANTIZEM V ESEJISTIKI MARJANA ROŽANCA	113
Vlado Nartnik PETROV STOL POMLAD IZGANE.	123
Matija Ogrin SKALARJEV ROKOPIS, 1643. MEDITATIVNA PROZA V KONTEKSTU KATOLIŠKE OBNOVE	129
Mari José Olaziregi Austiza, Barbara Pregelj ZLATA DOBA, ŽELEZNA DOBA ALI DOBA LITERATURE? VPRAŠANJE PERIODIZACIJE, REFORMACIJE, PROTIREFORMACIJE V LUČI OPOZICIJE MED VIZUALNO-USTNIM TER PISNIM SKOZI OPTIKO SLOVENSKE, BASKOVSKO IN ŠPANSKE LITERARNE ZGODOVINE	147
Timothy Pogačar ŠKODA, DA JE BIL TRUBAR LUTERANEC.	159
Denis Poniž PRIMOŽ TRUBAR V SLOVENSKI DRAMATIKI	169

Marija Stanonik FILOLOŠKI IN TEOLOŠKI VIDIK BESEDE PRI PRIMOŽU TRUBARJU (ODLOMEK) . . .	177
Nadezda Starikova ЭПОХА РЕФОРМАЦИИ В СЛОВЕНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ (РОМАН И. ТАВЧАРА «ХРОНИКА УСАДЬБЫ ВЫСОКОЕ»)	193

DIDAKTIKA IN PEDAGOGIKA

Milena Mileva Blažič POUČEVANJE STAREJŠE SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI V DEVETLETKI – ŠTUDIJ PRIMERA PRIMOŽ TRUBAR	205
Petra Kodre REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI V SLOVENSKI ŠOLI V 20. STOLETJU	217
Boža Krakar Vogel OBRAVNAVA KNJIŽEVNOSTI REFORMACIJE KOT DIDAKTIČNI IZZIV	229
Sonja Starc UČBENIŠKA BESEDILA O PRIMOŽU TRUBARJU. IZBOR IZRAZNIH SREDSTEV VREDNOTENJA V VERBALNIH IN VEČKODNIH BESEDILIH TER NJIHOVA VLOGA NA BESEDILNI RAVNI	241
Elena Tomova PROTESTANTSKE TEME PRI POUČEVANJU SLOVENSKEGA JEZIKA NA PLOVDIVSKI UNIVERZI V BOLGARIJI	261
Tadej Vidmar IDEJA VSEŽIVLJENJSKOSTI UČENJA PRI SLOVENSKIH PROTESTANTIH	265
Alenka Žbogar POUK KNJIŽEVNOSTI SLOVENSKE REFORMACIJE ZA 21. STOLETJE	275

JEZIK

Aleksandra Bizjak Končar TRUBARJEVA PRIDIGA <i>SERMO DE VOCABULO FIDEI</i> IN SODOBNI PRIDIŽNI DISKURZ	291
Ana Gospić, Gordana Čupković KNJIŽEVNE I JEZIČNO-STILSKE ODREDNICE GLAGOLJSKE I ĆIRILSKE <i>TABLE</i> ZA <i>DICU</i>	303
Robert Grošelj VEZLJIVOST GLAGOLOV IZHODIŠČNO MIŠLJENJSKEGA POMENA IN NJIHOVIH TVORJENK V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA	323
Nataša Hribar, Gjoko Nikolovski OBLIKOVANJE SLOVENSKEGA IN MAKEDONSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA	347
Tjaša Jakop DVOJINSKE OBLIKE V DELIH PROTESTANTSKIH PISCEV	357
Ihar Klimau ПРЫМАЖ ТРУБАР ЯК БІБЛЕЙНЫ ПЕРАКЛАДЧЫК: НА ПРЫКЛАДЗЕ ПРЫПАВЕСЦІ ПРА СЕЙБИТА (МЦ. 13:1-23; МК. 4:1-20, 23)	371
Andreja Legan Ravnikar TERMINOLOŠKI IN STILISTIČNI VIDIK POIMENOVANJA VERSKIH POJMOV V PROTESTANTIZMU IN OBDOBJU KATOLIŠKE PRENOVE	385

Irena Orel	
KRANJSKI JEZIK V BESEDILIH 16. IN ZAČETKA 17. STOLETJA	401
Francka Premk	
TRUBAR, DALMATIN, BOHORIČ, KRELJ IN PREVAJALSKO NAČELO »AD RUDES«	417
Petra Stankovska	
VPLIV PROTESTANTSKIH IZOBRAŽENCEV NA PRAVOPIS SLOVENSKEGA IN ČEŠKEGA JEZIKA V 16. STOLETJU	433
Irena Stramljič Breznik	
BESEDNA DRUŽINA <i>BOG</i> V SLOVENSКИH BIBLIJSКИH PREVODIH 16. STOLETJA	441
Jože Toporišič	
KAKO ZAPISOVATI GLASOVJE KNJIŽNE SLOVENŠČINE	451
Andreja Žele	
POMEN BOHORIČEVE SLOVNICE ZA SLOVENSKO SKLADNJO	461

GLASBA IN SLIKARSTVO

Simona Menoni	
POSLIKAVA NEKDANJE KAPELE V GRADU NEGOVA	473
Jurij Snoj	
DALMATINOVA PESMARICA IN SLOVENSKO REFORMIRANO BOGOSLUŽJE.	483

KULTURA, ZGODOVINA IN BIOGRAFIKA

Andrej Bartol	
POSKUS POJASNITVE VPRAŠANJA O IZVORU TRUBARJEVEGA RODU	507
Zrinka Blažević	
KONFESIONALNI IDENTITET I KONFESIONALNA KULTURA SLOVENSКОG PROTESTANTIZMA IZ PERSPEKTIVE TEORIJE KONFESIONALIZACIJE	513
Sergio Bonazza	
NOVO O FRA GREGORIJU ALASII DA SOMMARIPA	527
Silvano Cavazza, Sebastiano Blancato	
PRIMOŽ TRUBAR IN GORIZIA AND FRIULI.	547
Jože Ciperle	
NIKODEM FRISCHLIN – NEMIRNI POET, REKTOR PROTESTANTSKE STANOVŠKE ŠOLE V LJUBLJANI (1582–1584).	557
Cvetka Hedžet Tóth	
PAUL TILLICH – KAJ JE TO PROTESTANTSKO NAČELO	571
Pavle Jović, Vladimir Osolnik	
RAZSVETLJENCI MED PRVIMI BIOGRAFI PRIMOŽA TRUBARJA	585
Marko Kerševan	
REFORMACIJA, PROTESTANTSKO KRŠČANSTVO IN ZNAČILNOSTI MODERNE DRUŽBE	595
Dorothea König	
NEMŠKO POZNAVANJE SLOVENIJE V TRUBARJEVEM ČASU	607
Marko Mugerli	
POVEZANOST ŠVICARSKE IN SLOVENSKE REFORMACIJE	619

Jurij Peleško	
РЕФОРМАТОРСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЕ КОНЦА XV–НАЧАЛА XVI ВВ	627
Peter Scherber	
NIKODEM FRISCHLIN IN NJEGOVO DELOVANJE NA KRANJSKEM (1582–1584). . . .	639
Igor Škamperle	
VERSKA REFORMACIJA IN PRENOVA CERKVE – STIČIŠČA, NASPROTJA, DILEME .	649

SAMO ŠE ENA OBLETNICA?

Reformacija je tisto zgodovinsko obdobje, do katerega imamo Slovenci izrazito vrednostni odnos. Ne brez razloga: če drži, da je (bil) jezik – in ne npr. religija ali država – specifična in glavna sestavina slovenske identitete, potem so protestantske knjige Trubarja in njegovih s kreiranjem knjižnega jezika najbrž bistveni akter pri formiranju te identitete (»Kako pa narod, kateremu se jedro in telesni in dušni vez – jezik vzame, dalje narod biti zmore?« je mislil Janez Trdina v članku *Narodnost v Ljubljanskem časniku* leta 1850), Trubar pa eden od njenih emblemov, čeprav se je kot del kulturnega spomina usidral šele v nacionalističnem 19. stol. Vendar ne brez nelagodja, vrednotenjskih polarizacij, polemik in redukcij. Bistveno za kulturni spomin je podanašnje in podomačenje zgodovine (Marko Kerševan, *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2006). Njen rezultat je reduciranje vednosti o verskem gibanju na stvari, ki so za nas pomembne danes, to pa je knjižni jezik in vzpostavljanje šolstva. To, kar je bilo za protestante bistveno, namreč teološka polemika, verska reforma in nasprotovanje cerkvenim novotarijam ter zlasti strastna želja ljudem pokazati pravo pot v nebesa, pa ostaja po strani ali pa tega niti ni. Prepričanje, da je edina vrednost reformacije v knjižnem jeziku ipd., je dediščina preporoditeljev oz. nacionalistov 19. stol. (Slomšek, Tavčar, Aškerc idr.). Izmenično liberalni Ivan Tavčar je leta 1908 zapisal takole: »Dasi visoko spoštujemo moža, ki je za svoje prepričanje trpel ter užival grenki kruh pregnanstva, dasi sta nam svobodna misel in svobodna beseda nad vse sveti, postaviti hočemo ta spomenik le možu književniku, zasnovatelju slovenske knjige, katera edina je dvignila naš narod [...] za Trubarjem so ostala njegova dela. A od njegovega reformatorstva ni ostalo ničesar, in danes, ko imamo toliko izvrstnega katoličanstva v deželi, lahko rečemo: kot slovenski protestant je živel Trubar brez uspeha!« (Ob odkritju Trubarjevega spomenika, *Zbrano delo* 8, 346.) Obsežna vladna brošura ob *Trubarjevem letu 2008* v prvi vrsti pove, da je bil tesno povezan s humanizmom in renesanso, o njegovi verski reformi pa v drugem stavku, ki se začinja z »bil pa je tudi«. Zato je bilo nekoliko pričakovano, da smo ob pripravah na simpozij celo strokovnjaki, o katerih mislijo, da so vrednostno nevtralni, različno gledali na to, ali naj o reformaciji, ki je *sui generis* verska stvar, govorimo tudi o njenih socioloških in teoloških vidikih (kdor se ukvarja z vsebino Trubarjevih knjig, mimo tega ne more) ali pa le o jezikovnih in literarno žanrskih ter stilističnih; in zlasti na to, ali naj na simpoziju obravnavamo vsa reformna gibanja, kamor bi po neki logiki sodila tudi katoliška reforma tega časa. Pri oblikovanju simpozijskega programa je predsednik ponavadi samostojen, za potrditev programa Trubarjevega simpozija pa je bilo treba nekaj oddelčnih sej in kolegijev. Rezultat je bil kompro-

mis: reformo smo časovno zamejili z letom Hrenove smrti 1630, zato referenti niso posegali v poznejšo protestantsko dejavnost v Prekmurju, od katolikov pa so vzeli v pretres mdr. Sommaripo, Kastelca in Skalarjev rokopis.

Kako močna je redukcija kulturnega spomina? Ko se o protestantizmu pogovarjamo z laiki, z nezgodovinarji, neteologi, nesociologi ipd., s študenti, ko poslušamo in beremo laične izjave na proslavah, televiziji in radiu, dobimo vtis, da si reformacijo, Luthra in Trubarja predstavljajo skorajda kot laika, ki jima je šlo le za knjižni jezik, šole, izobraževanje in sta bila duhovnika bolj po sili razmer. Veselje je poslušati študente, ki na izpitu povejo, da nista bila kristjana, ampak gotovo neke druge vere, če ne že ateista, saj sta krščanstvu vendar nasprotovala. O njunem odnosu do vere in Cerkve poznamo kakšen stereotip ali tri, npr. da sta nasprotovala papeštvu, pa odpustkom, da sta bila proti bogati Cerkvi in moralnemu razvratu (kdo pa ni?) in celibatu. Znanе Prijateljeve besede iz jubilejnega leta 1908, da smo »grešili pod imenom Trubarjevim, ker smo ga do danes sodili edino z verskega in protiverskega stališča«, lahko danes obrnemo: kadar ga od tistih časov sodimo edino s kulturnega stališča, zopet grešimo. Saj komaj vemo, kaj je bilo za protestante bistvo reformacije, še raje pa o njej mislimo narobe. Katere so te narobnosti? To, da so odpustki glavna stvar (in ne le povod; o njih Luther pozneje redko govori, Trubar pa takorekoč nič), da pomenijo odpuščanje grehov (v zameno za denar), da so o Mariji trdili, da ni devica, potem, da ni brezmadežna (brezmadežnost pomeni, da je brez izvirnega greha), da ni s telesom v nebo vzeta; da niso verjeli v obstoj svetnikov; da so trdili, da Jezus v hostiji in vinu ni dejansko prisoten, ampak samo simbolno; da Luther v znamenitih 95 tezah biča cerkveno pokvarjenost, papeško nezmotljivost, celibat in podobno. Vse to ni res. Luterani s Trubarjem vred verjamejo v Marijino devištvo, v vnebovzetje in na nek način verjamejo v svetnike; niso nasploh proti Mariji in svetnikom, ampak proti temu, da bi se jih častilo bolj kot Boga. Tudi za Trubarja je Jezus v hostiji dejansko in ne le metaforično prisoten (gl. člen Od te večerje Kristusove v *Cerkovni ordningi, Zbrana dela* 3; in seveda znano pismo Bullingerju 13. marca 1557). Odpustki niso odpuščanje grehov, ti so jim odpuščeni zastonj pri spovedi, ampak so povezani s pokoro: težko pokoro lahko zamenjaš za lažjo pokoro, kamor sodi tudi odrekanje zlatniku ali dvema. In Luther se v 95 tezah ukvarja zgolj z odpustki, ne pa z vsem tem, kar so protestantje Rimskokatoliški cerkvi pozneje očitali.

Kaj pa je tisto, kar je bilo za Trubarja in luterane na prvem mestu? Trubar je vse svoje življenje posvetil istemu cilju kot katoliki: ljudem pomagati, da pridejo v nebesa (podnaslov prve slovenske knjige je »eno kratko podučenje, s katerim vsak človek more v nebo priti«, prve besede »Vsem Slovencom gnado, mir, milost in pravo spoznanje božje skozi Jezusa Kristusa prosim« pa so rahlo spremenjen mašni pozdrav oz. besede apostola Pavla, s katerimi duhovnik nagovarja ljudi na začetku maše). Knjižni jezik, izobrazba, šole so sekundarni cilj. Da prideš v nebesa, moraš poznati pravo pot ali nemetaforično rečeno – pravo vero. Zato se protestanti ukvarjajo z istimi vprašanji kot katoliki: kakšen je Bog (troedin, dober, vsemogočen,

stvarnik itn.), zakaj je Jezus postal človek, kako se človek opraviči grehov, kakšno vlogo imajo pri tem krst, maša, spoved ipd. Osrednje vprašanje je opravičenje grehov: »ta prvi artikul je ta: s čim, koku, skuži kai more en človik gnado, milost, odpuščane vseh grehov, Svetiga Duha inu ta večni leben dobiti inu doseči per Bugi« (Trubar, *Artikuli, Zbrano delo* 3; iste teme najdemo v vseh katekizmih, v *Ordningi* itn.). Da bi vse to vedel in znal, mora človek poznati Božjo besedo – ne človeške besede, ampak besede, s katerimi je Bog govoril človeku, te pa so v Svetem pismu. Poslušati in brati pa mora Sveto pismo v jeziku, ki ga razume. Brez tega znanja ni zveličanja. Za to potrebuje šolo in standardizirani jezik. Nebesa so cilj, jezik in izobrazba pa ključno sredstvo. – Če je osnovni cilj katolikov in protestantov isti, v čem je potem razlika med njimi? Luther je npr. trdil, da človek z zglednim življenjem in z dobrim delovanjem ne more popolnoma nič pripomoči k temu, da ga bo Bog opravičil grehov, ampak da je vse od A do Ž v božjih rokah. To je bila za Vatikan herezija; zanj je pravilno, da dobra dela sama na sebi sicer res nič ne pomagajo, toda Bog milostno stori, da ta dela dobijo večjo vrednost in postanejo pomembna za opravičenje grehov. Dalje: katoliki so trdili, da se pri spovedi grehi izbrišejo, izničijo, luterani pa, da grehi ostanejo, vendar jih Bog spregleda, se obnaša, kot da jih ni. Katoliki so trdili, da se bistvo hostije in vina spremeni v bistvo Jezusovega telesa in krvi, luterani pa, da sta v hostiji in vinu obe bistvi hkrati prisotni. In podobno. Razlike, danes bi jim rekli razlike v finesah, ki jih laiki komajda razumemo, s stališča vere pa so lahko pot stran od Boga.

Kaj nam to lahko pomeni danes? Med simpozijem je prof. Zvonko Kovač opozoril na še eno vrednost reformacije: Slovenci imamo srečo, da imamo znotraj svoje kulture nekaj takega, kot je reformacija – ne le iz narodnoidentitetnih razlogov, ampak ker je reformacija priložnost za srečevanje z drugačnostjo. Iz učiteljskih in drugih izkušenj vemo, da je reformacija Slovincem najprej tuja, šele potem domača. Prvič, ker je protestantska in ne katoliška, drugič, ker je versko gibanje, in to strastno gibanje, kar zlahka razberemo iz Trubarjevih besedil in kar so skušali portretirati slovenski pisatelji od Jurčiča preko Tavčarja in Preglja do Jančarja. Uskladiti ikono slovenstva z versko gorečnostjo povzroča nelagodje; kot da se branimo sprejeti dejstvo, da je ena od osrednjih osebnosti slovenske zgodovine duhovnik, ki je veri dobesedno posvetil vse in celotno življenje ter zaradi nje sprejel izgnanstvo. Učiti se sprejemati reformacijo tudi tako, kot je bila s stališča reformatorjev samih, je lahko šola za medkulturni dialog, ko smo bili leta 2008 že ravno v letu takega dialoga. Mislim, da smo na tem simpoziju prispevali tudi k temu.

Na koncu sem iskreno hvaležen kolegom recenzentom Marijanu Doviću (ZRC SAZU), Marku Kerševanu (Univerza v Ljubljani), Michału Kopczyku (Univerza v Bielsku-Biali), Ireni Orel (Univerza v Ljubljani), Petru Svetini (Univerza v Celovcu), Vidu Snoju (Univerza v Ljubljani), Marku Štuhec (Univerza v Ljubljani). Našteti kolegi so bili, razen prvega, tudi člani organizacijskega odbora, poleg Nataše Golob (Univerza v Ljubljani), Mirana Košute (Univerza v Trstu), Zvonka Kovača (Univerza v Zagrebu), Jurija Snoja (ZRC SAZU), Marka Stabeja (Univerza v Ljub-

ljani) – vsem hvala za pomoč pri sestavi programa in predsednikovanju sekcijam. Največ zaslug za uspešen potek priprav na simpozij, za stike z udeleženci in za njegovo izvedbo imata strokovna sodelavca Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik Damjan Huber in mag. Mojca Nidorfer Šiškovič, za izdajo zbornika Mateja Lutar, za izdajo povzetkov predavanj pa mag. Meta Lokar. Hvala tudi knjižnici Oddelka za slovenistiko in Oddelka za slavistiko ter posebej Anki Sollner Perdih za razstavo tiskov.

Aleksander Bjelčevič,
predsednik simpozija